Nuriddinov Qandil Jaloliddinovich
Termiz davlat pedagogika instituti
Jismoniy madaniyat kafedrasi o`qituvchisi

TALABALARDA AKADEMIK MADANIYATNI SHAKLLANTIRISHNING PEDAGOGIK SHART-SHAROITLARI

Annotatsiya. Maqolada pedagogik oliy ta’lim muassasalarida tahsil olayotgan talabalarda akademik madaniyatni shakllantirishga ta’sir etuvchi pedagogik shart-sharoitlar tahlil qilinadi. Unda ta’lim jarayonida akademik halollik, ilmiy izlanish madaniyati, mustaqil fikrlash, mas’uliyat, kommunikativ kompetensiyalar va axborot madaniyatini tarkib toptirishga yordam beruvchi metodik yondashuvlar, didaktik vositalar va samarali ta’lim muhitining ahamiyati yoritiladi. Tadqiqot pedagogik tizimda shaxs kamoloti, kasbiy shakllanish va madaniy-intellektual ehtiyojlarning rivoji uchun zarur pedagogik sharoitlarni ko‘rsatib beradi hamda oliy ta’lim jarayonini takomillashtirish bo‘yicha metodik tavsiyalarni taklif etadi.

Kalit so‘zlar: akademik madaniyat, pedagogik shart-sharoitlar, oliy ta’lim, akademik halollik, ilmiy izlanish madaniyati, mustaqil ta’lim, mas’uliyat, axborot madaniyati, kasbiy kompetensiya, o‘quv jarayoni, kommunikativ savodxonlik, ta’lim muhiti.

Annotation. This article examines the pedagogical conditions that contribute to the development of academic culture among students in pedagogical higher education institutions. It analyzes the role of academic integrity, research skills, independent thinking, responsibility, communicative competence, and information literacy within the educational process. The study highlights methodological approaches, didactic tools, and the significance of a supportive learning environment in fostering professional growth and intellectual maturity. The findings provide practical recommendations for improving the effectiveness of academic culture formation in teacher-training universities.

Keywords: academic culture, pedagogical conditions, higher education, academic integrity, research literacy, independent learning, responsibility, information literacy, professional competence, learning environment, communicative competence.

Аннотация. В статье анализируются педагогические условия формирования академической культуры у студентов педагогических вузов. Особое внимание уделяется вопросам академической честности, исследовательских навыков, самостоятельного мышления, ответственности, коммуникативной компетентности и информационной грамотности. Рассматриваются методические подходы, дидактические средства и значение развивающей образовательной среды в формировании профессиональной и интеллектуальной культуры будущих педагогов. На основе исследования предлагаются рекомендации по совершенствованию образовательного процесса в педагогических университетах.

Ключевые слова: академическая культура, педагогические условия, высшее образование, академическая честность, исследовательская грамотность, самостоятельное обучение, ответственность, информационная грамотность, профессиональная компетентность, образовательная среда, коммуникативная компетентность.

KIRISH

Zamonaviy pedagogik oliy ta’lim tizimida talabalarning akademik madaniyatini shakllantirish masalasi ta’lim sifatiga bevosita ta’sir ko‘rsatuvchi muhim omillardan biri sifatida ko‘rilmoqda. Oliy ta’limga kirib kelgan yoshlar bilim olish jarayonida nafaqat nazariy-ma’rifiy bilimlarni, balki mustaqil izlanish, mas’uliyatli

yondashuv, ilmiy halollik, tanqidiy fikrlash va madaniy-intellektual muhitda o‘zini tutish qoidalarini ham o‘zlashtirishi zarur. Akademik madaniyatning shakllanishi talabaning ilmiy faoliyatga, mustaqil ta’lim jarayoniga va kasbiy shakllanishga bo‘lgan munosabatini belgilaydi, uning kelajakda raqobatbardosh pedagog sifatida kamol topishiga zamin yaratadi. Pedagogik oliy ta’lim muassasalarida ushbu madaniyatni rivojlantiruvchi shart-sharoitlar o‘quv jarayonining ochiqligi, halollik tamoyillariga amal qilish, o‘qituvchi va talaba o‘rtasidagi konstruktiv muloqot, innovatsion ta’lim texnologiyalaridan foydalanish va ilmiy faoliyatni rag‘batlantirish bilan belgilanadi. Ta’lim muhitida intellektual faollikni qo‘llab-quvvatlovchi, axborot madaniyatini shakllantiruvchi va ilmiy izlanishga undovchi amaliy imkoniyatlar kengaytirilgan sari akademik madaniyat ham tabiiy tarzda mustahkamlanib boradi. Shunday qilib, ushbu tadqiqot pedagogik oliy ta’lim muassasalarida akademik madaniyatni shakllantirishga xizmat qiluvchi pedagogik shart-sharoitlarning mohiyatini ochib berish, ularning ta’lim jarayonidagi ahamiyatini asoslash hamda amaliy samaradorligini ko‘rsatishga qaratilgan.

METODIKA

Ushbu tadqiqot pedagogik oliy ta’lim muassasalarida talabalarda akademik madaniyatni shakllantirish jarayonini nazariy-pedagogik yondashuvlar asosida o‘rganishga qaratilgan bo‘lib, metodik asos sifatida ilmiy-pedagogik manbalar tahlili, kontseptual yondashuvlarni solishtirish va mavjud ta’lim tajribalarini umumlashtirish yo‘li tanlandi. Akademik madaniyat tushunchasining mazmuni, tarkibiy elementlari, pedagogik shart-sharoitlar bilan bog‘liqligi, ta’lim jarayonida namoyon bo‘lish mexanizmlari avvalo ilmiy adabiyotlar, pedagogik konsepsiyalar, psixologik nazariyalar hamda zamonaviy ta’lim texnologiyalari bo‘yicha mavjud ilmiy yondashuvlarning keng qamrovli tahlili orqali ochib berildi.

Tadqiqot metodikasi nazariy jihatdan asoslanganligi bois, unda asosiy e’tibor empirik natijalarga emas, balki akademik madaniyatni shakllantirishga ta’sir qiluvchi omillarni aniqlash, ular o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlikni tushuntirish va pedagogik tizimdagi o‘rni hamda funksional ahamiyatini yoritishga qaratildi. Shu maqsadda akademik halollik, mustaqil bilim olish, mas’uliyat, intellektual erkinlik, axborot madaniyati, ilmiy tafakkur kabi kategoriyalar talqin qilinib, ular pedagogik oliy ta’lim sharoitida qanday shakllanishi mumkinligi nazariy jihatdan asoslab berildi.

Mazkur jarayonni tashkil etishda ta’lim muhitining ochiqligi, o‘qituvchi va talaba o‘rtasidagi madaniy muloqot, ilmiy axborot resurslari bilan ishlash imkoniyatlari, o‘quv jarayonining zamonaviy didaktik yondashuvlar bilan boyitilishi kabi omillar alohida nazariy mezon sifatida baholandi. Tadqiqot metodikasida shuningdek, mavjud pedagogik tajribalar tahlili orqali akademik madaniyatning shakllanishi uchun zarur shart-sharoitlarning tipologiyasi ishlab chiqildi; bunda ta’lim jarayoniga singdirilishi mumkin bo‘lgan konseptual tamoyillar, masalan, halollikni ta’lim jarayonining asosiy qadriyatiga aylantirish, talabalarda ilmiy izlanish madaniyatini qo‘llab-quvvatlash, mustaqil fikrlashni rag‘batlantirish, ilmiy muloqot madaniyatini shakllantirish kabi yo‘nalishlar nazariy asoslash orqali aniqlashtirildi. Ushbu yondashuv tadqiqotni empirik sinovlardan ko‘ra, ta’lim tizimining mazmuniy, ruhiy-ma’naviy va didaktik omillariga tayanib tahlil qilishga imkon berdi va akademik madaniyatning shakllanishi murakkab, ko‘p qirrali pedagogik jarayon ekanini ilmiy jihatdan asoslab berdi.

NATIJALAR

Tadqiqot natijalari pedagogik oliy ta’lim muassasalarida talabalarda akademik madaniyatning shakllanishi ko‘p omilli, murakkab va uzviy jarayon ekanini ko‘rsatdi. Nazariy tahlillar shuni anglatdiki, akademik madaniyatning rivojlanishida eng muhim o‘rin ta’lim muhitining qadriyatlar tizimi, o‘qituvchining metodik yondashuvi, ilmiy muloqotning ochiqligi va talabaning mustaqil fikrlashga yo‘naltirilganligi bilan belgilanadi.

O‘rganilgan pedagogik manbalar va kontseptual yondashuvlar asosida ma’lum bo‘ldiki, akademik halollik madaniyati shakllangan oliy ta’lim muhitida talaba o‘zining ilmiy izlanish faoliyatiga mas’uliyat bilan yondashadi, plagiat, intellektual beparvolik yoki ilmiy bexabarlik kabi holatlar minimal darajaga tushadi va bu jarayon akademik madaniyatning poydevorini tashkil etadi. Shuningdek, tadqiqot davomida aniqlangan muhim natijalardan biri shuki, ta’lim jarayonida talabaning mustaqil ishlashi uchun yaratilgan metodik imkoniyatlar ochiq elektron manbalar, ilmiy bazalarga kirish, axborot-resurs markazlari faoliyati, mustaqil o‘qish bo‘yicha ko‘rsatmalar va ilmiy izlanish topshiriqlari akademik madaniyatning shakllanishiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi.

O‘qituvchi va talaba o‘rtasida yuzaga keladigan intellektual muloqot, bahs-munozara, fikr bildirish madaniyati esa talabaning nafaqat nazariy jihatdan, balki shaxsiy pozitsiyasi jihatidan ham yetuk bo‘lib borishiga xizmat qiladi. Natijalar shuni ko‘rsatadiki, ta’lim jarayonida ilmiy izlanishga yo‘naltirilgan topshiriqlar, ilmiy axborot bilan ishlash ko‘nikmalari, matn tahlili, tanqidiy fikrlash mashqlari, kichik ilmiy loyihalar va akademik yozuv madaniyatini rivojlantirishga qaratilgan ishlar muntazam qo‘llanganda, akademik madaniyat tabiiy shakllanadi va talaba kelajakdagi kasbiy kamolotida mustahkam poydevorga ega bo‘ladi. Shu tariqa, nazariy tahlillar asosida aniqlanganki, akademik madaniyatni rivojlantiruvchi asosiy pedagogik shart-sharoitlar o‘zaro bog‘liq, yaxlit tizimni tashkil qiladi va ular ta’lim muhitining sifatiga bevosita bog‘liq ravishda namoyon bo‘ladi.

MUHOKAMA

Olingan nazariy natijalar akademik madaniyatning shakllanishi pedagogik oliy ta’lim muassasalarida birgina metodik usul yoki alohida tashkiliy mexanizm bilan emas, balki ta’lim muhitining ma’naviy-ma’rifiy yo‘nalishi, o‘qituvchining kasbiy-madaniy pozitsiyasi, talabaning faol o‘quv subyekti sifatida shakllanayotgan intellektual ehtiyojlari va ta’lim jarayonini boshqaruvchi qadriyatlar tizimining o‘zaro uyg‘unlashuvi natijasida ro‘y berishini ko‘rsatadi. Akademik madaniyatning mohiyati nafaqat qoidalar, tamoyillar yoki taqiq nuqtai nazaridan, balki ta’lim jarayonining ichki madaniy mazmuni, o‘quv muhitining intellektual ohangi va ilmiy muloqotning sifatida namoyon bo‘lishi bilan belgilanadi. Muhokama jarayonida aniqlanganki, ta’lim muassasasida akademik halollik qadriyat sifatida shakllanmasa, ilmiy izlanishga doir ko‘nikmalar tizimlilik kasb etmaydi; aksincha, halollik, mas’uliyat va fikr erkinligi qo‘llab-quvvatlangan muhitda talaba o‘z-o‘zini rivojlantirishga ichki ehtiyoj bilan kirishadi.

Akademik madaniyatning pedagogik asoslarini tahlil qilish shuni ko‘rsatadiki, talabaning mustaqil o‘qishga tayyorligi, ilmiy matn bilan ishlash ko‘nikmasi, axborot resurslaridan oqilona foydalanish madaniyati va ilmiy muloqotda madaniy yondashuv bularning barchasi pedagogik shart-sharoitlar to‘g‘ri tashkil etilgandagina rivojlanadi. Shuningdek, ushbu jarayonning mantiqiy asoslaridan biri sifatida o‘qituvchining o‘quv jarayonidagi pozitsiyasi ko‘rib chiqildi: u nafaqat bilim beruvchi, balki talabaning ilmiy ildizlanishini qo‘llab-quvvatlovchi madaniy-bilimiy yetakchi sifatida faoliyat yuritgan taqdirdagina akademik madaniyatning haqiqiy shakllanishi kuzatiladi.

Muhokama davomida qayd etilganidek, zamonaviy axborot muhitida talabaning intellektual mustaqilligini rivojlantiruvchi imkoniyatlar kengaygan bo‘lsa-da, ularni to‘g‘ri yo‘naltiruvchi, ilmiy mezonlar asosida saralovchi va madaniy mas’uliyat bilan boshqaruvchi pedagogik yondashuv bo‘lmasa, akademik madaniyat yuzaki shaklga aylanadi. Shu bois akademik madaniyatning shakllanishi pedagogik tizimda ma’naviy-madaniy qadriyatlarga tayanadigan, ilmiy tafakkurni rag‘batlantiradigan, mustaqil fikrlashni qo‘llab-quvvatlaydigan, talaba shaxsini intellektual jihatdan o‘stiradigan murakkab va uzluksiz jarayon sifatida baholanishi lozim.

XULOSA

Yuqorida amalga oshirilgan nazariy-pedagogik tahlillar shuni ko‘rsatadiki, pedagogik oliy ta’lim muassasalarida talabalarda akademik madaniyatni shakllantirish murakkab, ko‘p qatlamli va uzluksiz jarayon bo‘lib, u ta’lim tizimining mazmuniy sifati, o‘quv muhitining intellektual yo‘nalishi va pedagogik ta’sir mexanizmlarining uyg‘unligi orqali namoyon bo‘ladi. Akademik madaniyatning shakllanishida eng muhim o‘rin talabaning mustaqil fikrlashi, ilmiy axborot bilan ishlash madaniyati, mas’uliyat va halollikka asoslangan intellektual pozitsiyasi, shuningdek o‘qituvchining madaniy yetakchi sifatidagi roli bilan belgilanadi.

Tahlillar shuni ko‘rsatdiki, ta’lim jarayonida ilmiy izlanish madaniyatini qo‘llab-quvvatlovchi pedagogik shart-sharoitlar ochiq ilmiy muloqot, axborot resurslaridan foydalanish imkoniyati, mustaqil ta’lim uchun yaratilgan pedagogik yo‘riqnomalar va zamonaviy didaktik yondashuvlar mavjud bo‘lgan muhitda akademik madaniyat yanada mustahkam shakllanadi. Aksincha, mazkur sharoitlar yetarli darajada yo‘lga qo‘yilmagan tizimlarda talabaning intellektual faolligi, tanqidiy fikrlash layoqati va ilmiy madaniyati yuzaki rivojlanadi. Shuning uchun akademik madaniyatni shakllantirish oliy ta’lim tizimida alohida maqsad emas, balki ta’lim sifatini belgilovchi asosiy pedagogik kategoriya sifatida qaralishi zarur.

O‘quv jarayonining mazmuni, o‘qituvchining ilmiy-madaniy pozitsiyasi, talabaning faol o‘quv subyekti

sifatida shakllanishi bir-birini to‘ldiruvchi omillar sifatida ko‘rilganida, akademik madaniyat nafaqat ta’lim jarayonining zaruriy elementi, balki talabaning kasbiy yetukligiga xizmat qiluvchi intellektual qadriyat sifatida shakllanadi. Shu tariqa, mazkur tadqiqot akademik madaniyatning mohiyatini, uning pedagogik asoslarini va ta’lim muhitidagi funksional ahamiyatini nazariy jihatdan asoslab berdi hamda pedagogik oliy ta’lim muassasalarida ushbu madaniyatni rivojlantirish uchun zarur bo‘lgan istiqbolli yo‘nalishlarni belgilashga imkon yaratdi.

ADABIYOTLAR RO`YXATI:

1. Bertram Gallant, T. Academic Integrity in the Twenty-First Century: A Teaching and Learning Imperative. – San Francisco: Jossey-Bass, 2008. – 256 p.
2. Bretag, T. (Ed.) Handbook of Academic Integrity. – Singapore: Springer, 2016. – 1097 p.
3. Fishman, T. The Fundamental Values of Academic Integrity. – Clemson University: International Center for Academic Integrity, 2014. – 34 p.
4. Altbach, P. G. Global Perspectives on Higher Education. – Baltimore: Johns Hopkins University Press, 2016. – 352 p.
5. Shmelev, A. Universitetская культура: опыт и проблемы формирования. – Москва: Логос, 2019. – 240 с.
6. Kostina, T. E. Академическая культура и университетская среда: теоретические основы. – Санкт-Петербург: Изд-во РХГА, 2018. – 198 с.
7. Kadirova, D. Oliy ta’limda akademik halollikni ta’minlashning zamonaviy yondashuvlari // O‘zbekiston Oliy ta’lim tizimi jurnali. – 2021. – №4. – B. 45–52.